

علم أصول الفقه

۳۰-۱۰-۹۱ مبادئ مختص تصديقي ۳۵

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

سنت و قرآن، کلامی واحد

- قرآن کریم از آن جهت که وحی الهی است و بیانی نهایی و پایانی از دین نفس الامری است، پیامی برای تمام انسان‌ها در تمامی زمان‌ها دارد.
- همین جهت با توجه به خصوصیت دین نفس الامری اقتضا می‌کند که آنچه در قرآن بیان می‌شود، جهان شمول باشد و به موقعیت و شرایط خاص ناظر نباشد.
- اما از آنجا که در ابتدا در زمان و مکان خاص و برای مخاطبان ویژه ظهور کرده، از عناصر موقعیتی و متغیر خالی نیست.

سنت و قرآن، کلامی واحد

- در مورد سنت این بحث به صورت جدی تر مطرح است. زیرا قرآن وحی مستقیم خداوند است و الفاظ آن وحیانی است و اگرچه با توجه به موقعیت اجتماعی، تاریخی، فرهنگی و جغرافیایی زمان پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده، اما به هر حال بیان دین نفس الامری است که فارق از موقعیت می باشد.
- در حالی که سنت با توجه به گفتار و رفتار معصوم علیه السلام در مواجهه با مخاطبان شکل می گیرد، بنابراین زمینه‌ی عناصر متغیر در این حوزه بیشتر است.

سنت و قرآن، کلامی واحد

- بحث از میزان نظر سنت به موقعیت در ادامه‌ی بحثی است که قبلاً در مبادی صدور سنت مطرح نمودیم.
- در بحث دامنه‌ی سنت قبول کردیم که معصومان علیهم السلام اضافه بر شؤون دینی - شأن نبوت (یا امامت به معنای مساوق با نبوت)، شأن امامت (به معنای رهبری و زعامت) و شأن قضاوت - از شأن عادی و طبیعی نیز برخوردارند و با دلیل ثابت نمودیم که موارد مشکوک از رفتارها و گفتارهای معصومان علیهم السلام بر شأن دینی حمل می‌گردد.

سنت و قرآن، کلامی واحد

- بعد از آن که احراز نمودیم فعل یا قول معصوم علیه السلام امری دینی است، جا دارد به این سؤال پردازیم که این امر دینی بیان کدام عنصر است: عنصر جهان شمول و ثابت یا موقعیتی و متغیر؟

سنت و قرآن، کلامی واحد

- می دانیم مشهور علما، سنت را شامل فعل، قول و تقریر معصوم علیه السلام می شمارند. بنابراین لازم است برای پاسخ به سؤال فوق، موارد مذکور را به صورت جداگانه مورد بررسی قرار دهیم.

سنت و قرآن، کلامی واحد

- ر.ک: دفتر دوم: مبادی تصویری، مبحث اعتباریات شرعی.
- ر.ک: دفتر دوم: مبادی تصویری، مبحث دین نفس الامری و دین خاتم.
- قبلاً گفتیم دین نفس الامری به حقیقت انسان، فارق از شرایط و موقعیتی که در آن است، توجه دارد.

أ. موقعیت در سنت قولی

- اقوالی از معصومان علیهم السلام که به قاعده‌ی کلی یا به قواعد خاص، دینی بودنشان را احراز نموده‌ایم، همچون آیات قرآن، به اقتضای اولی، عناصر جهان شمول را بیان می‌نمایند، هرچند القای آنها در فضا و محیط و فرهنگ خاص موجب گشته برخی خصوصیات محیط و فرهنگ در آنها ملحوظ باشد.

أ. موقعیت در سنت قولی

- دلیل این مطلب همان علم معصومان علیهم السلام است که کمی پیش به آن اشاره کردیم. معصومان علیهم السلام به حقیقت قرآن (تأویل قرآن) آگاهند و در مقام تفسیر قرآن - چه تفسیر محتوایی و چه اراییه‌ی روشی برای فهم دین - هستند.

أ. موقعیت در سنت قولی

- وجود همین سه نکته:
- ۱. آگاهی از تأویل قرآن
- ۲. تفسیر محتوایی قرآن
- ۳. ارایه‌ی روشی برای فهم دین
- اقتضا می‌کند که بیان آنها از دین، بیانی از عنصر جهان شمول باشد.

أ. موقعیت در سنت قولی

- بنابراین تلقی عمومی از سنت قولی معصوم علیه السلام که آن را همچون آیات قرآن بیانگر احکام ثابت و جهان شمول می‌شمارد، تلقی درستی است؛ اما با تأکید بر این مطلب که ممکن است در قرآن و سنت قولی معصومان علیهم السلام نوعی رنگ موقعیت یافت شود.

أ. موقعیت در سنت قولی

- مسلماً این رنگ بسیار محدودتر از تأثیر موقعیت در سنت فعلی معصومان علیهم السلام است. زیرا گفتار، بیان مفهوم است و مفهوم قابلیت عدم وابستگی به موقعیت را دارد، هر چند متکلم مجبور می‌شود برای تفهیم مفهوم بدون این که محتوای خویش را وابسته سازد، ویژگی مخاطب را در نظر بگیرد.

أ. موقعیت در سنت قولی

- مثال‌های قرآن بدون شک با توجه به شرایطی است که مخاطب دارد و با توجه به زمینه‌ای است که برای فهم مثال‌ها ممکن است؛ اما معنای توجه به شرایط و زمینه‌ها، محدود شدن پیام قرآن نیست. قرآن با مثال خویش قصد بیان پیامی را دارد که نه تنها وابسته به مخاطب و عرب جاهلی نیست بلکه وابسته به مسلمانان نیز نیست.

أ. موقعیت در سنت قولی

- بله مسلماً همان گونه که در مبادی صدور قرآن بیان نمودیم، زمینه‌ی فهم این پیام برای مخاطبان اول ممکن بوده است و اگرچه خداوند، سرزمین عربستان و مخاطبان خاص را برای بیان پیام خویش برگزیده، اما این انتخاب، خالی از حکمت نبوده است.

أ. موقعیت در سنت قولی

- در حقیقت همان طور که در بحث دین خاتم بیان کردیم، آنچه توسط پیامبران از آن جمله نبی خاتم صلی الله علیه و آله برای مردم بیان می شود، به چند گروه کلی می توان طبقه بندی نمود:
- أ. مطالبی که از طریق ابزارهای عادی برای بشر غیر قابل درک است. بیان خصوصیات و ویژگی های معاد از جمله ی این گروه است.

أ. موقعیت در سنت قولی

- ب. مطالبی که در زمان صدور وحی امکان کشف آنها برای بشر به ابزارهای عادی وجود نداشته، هرچند با گذشت زمان و پیشرفت علم، قدرت فهم آنها برای بشر میسر شده است. بسیاری از مطالب علمی قرآن در زمینه‌های مختلف از این جمله است. به عنوان مثال می‌توان از ذکر مراحل جنین و مطالبی مربوط به علم تغذیه و پزشکی در قرآن یاد نمود.

أ. موقعیت در سنت قولی

- ج. مطالبی که در زمان صدور وحی محل اختلاف و تشتت آرا بوده است و دین برای بیان حقیقت و جدا کردن حق از باطل آنها را بیان نموده است.

أ. موقعیت در سنت قولی

- د. مطالبی که برای بشر واضح و آشکار بوده است و فقط به دلیل نکته‌ای که ورای آنها وجود داشته، ذکر شده‌اند. به عنوان نمونه مثال شتر در قرآن، صرفاً یادآوری مطلبی نیست که مخاطب آن روزگار می‌دیده و از آن اطلاع داشته است. خداوند با این مثال و امثال آن قدرت و حکمت خویش را برای مخاطبان بیان می‌کند.

أ. موقعیت در سنت قولی

- در همه‌ی این موارد زبان دین به گونه‌ای است که مخاطبان اولی قدرت درک مطلب را داشته‌اند اگرچه برخی از آنها با پیشرفت دانش و عقل بشر، واضح‌تر و روشن‌تر شده است.

أ. موقعیت در سنت قولی

- وقتی قرآن از علقه، مضغه، عظام و نطفه سخن می‌گوید، مخاطبش فی الجمله معانی آنها را می‌فهمد؛ اگرچه امروزه این مراحل با علم پزشکی جدید مشخص‌تر و روشن‌تر است.
- همچنین وقتی قرآن از مثال شتر برای فهم قدرت و حکمت خداوند بهره می‌گیرد، مخاطبش که این مثال برای وی آشناترین مثال است، به خوبی مطلب را درک می‌کند؛ اگرچه شخص ناآشنا به شتر نمی‌تواند از طریق این مثال از پیام استفاده کند.

أ. موقعیت در سنت قولی

- برخی که مطالب و مثال‌های قرآنی را خاص به عرب آن زمان می‌دانند، به این نکته توجه ندارند که ورای این مثال‌ها و مطالب، حقیقتی عنوان گشته که هرگز خاص به عرب آن زمان نیست.

أ. موقعیت در سنت قولی

- در نظر این عده، بیان حورالعین در بهشت و وجود نهرها و دشت‌ها و چشم اندازهای زیبا در آنجا فقط برای عرب آن زمان - و البته کسانی که از ویژگی‌های طبیعی مثل آنها برخوردارند - جذابیت دارد و برای دیگرانی که در مناطق سرسبز و خوش آب و هوا زیست می‌کنند، هیچ جذابیتی ندارد.

أ. موقعیت در سنت قولی

- در حالی که

أ. موقعیت در سنت قولی

- اولاً نمی‌توان ادعا کرد که چنین مطالبی برای گروه دوم هیچ جذابیتی ندارد چراکه برخی امور برای بشر زیبا است هرچند خود واجد آن باشد؛

أ. موقعیت در سنت قولی

- ثانیاً به فرض مثال به عرب آن زمان اختصاص داشته باشد، کلام خداوند فقط از جهت مثال محدود می‌شود، اما خود محتوا و ممثل که بیان لذت بخش بودن بهشت برای همگان است، به حال خودش باقی است. در نظر قرآن و روایات در بهشت نوعی خلاقیت نفس وجود دارد به گونه‌ای که برای هر کس، هر چیزی که از آن لذت می‌برد، فراهم است.

أ. موقعیت در سنت قولی

- اقوال معصومان علیهم السلام از این حیث مشابه آیات قرآن است. نقش موقعیت در کلام آنها برای تفهیم مطلب به مخاطبان است بدون این که خود پیام وابستگی به موقعیت داشته باشد.

أ. موقعیت در سنت قولی

- البته میزان وابستگی اقوال معصومان علیهم السلام به موقعیت یا به تعبیر دیگر میزان لحاظ موقعیت در اقوال معصومان علیهم السلام بیش از میزان لحاظ موقعیت در آیات قرآن است.

أ. موقعیت در سنت قولی

- به بیان دیگر زمینه‌ی تأثیر موقعیت در کلام معصوم بیش از آیات قرآن است. زیرا قول معصوم علیه السلام یک قول خاص است که مخاطب اولی آن محدودتر از مخاطب اولی آیات قرآن است. مخاطب قرآن دایره‌ی وسیع‌تری را در بر می‌گیرد. اما به هر حال وزان کلام معصوم علیه السلام مشابه آیات قرآن است که به طبیعت اولی اختصاص به موقعیت ندارد، اگرچه ممکن است موقعیت در نحوه‌ی بیان و نحوه‌ی عرضه تأثیر داشته باشد.